

KOSTARIKA: MÍROVÁ DIVIDENDA ZA ROVNOSTÍ POHLAVÍ /

MILUŠ KOTIŠOVÁ

*„Y tomemos la paleta y
empecemos a crear matices
neutros y justos y a teñir de
mujer este mundo.“¹*

Refrán písně De color injusto
kostarické ženské kapely Claroscuro

Kulturní, hospodářské a politické předsudky vůči zemím tzv. rozvojového světa – v tomto případě Latinské Ameriky – nám mnohdy brání hledat poučení a náповědu k hledání řešení našich vlastních problémů i v těchto oblastech; k naší škodě. Obecně feministické a ženské hnutí v této části světa je velmi rozvinuté, má intenzivní regionální (i mezinárodní) rozměr a probíhá zde dlouhodobá debata o rovných příležitostech.

Středoamerická Kostarika (cca 4 mil. obyvatel), na kterou se ve svém článku zaměřuji, je z našeho „západního“ pohledu snad nejnenápadnějším státem Latinské Ameriky. Její rozvoj ale vybočuje z kontextu historických drah (nejen) ostatních latinskoamerických zemí i zásluhou skutečnosti, že v roce 1948 byla v této zemi ústavně rozpuštěna stálá armáda a největší položkou státního rozpočtu je dlouhodobě vzdělávání.² Nicméně tento fakt je jen vyústěním předeshlých státotvorných, emancipačních a občanských snah.

Kostarická politická reprezentace a vzdělané vrstvy už od vzniku republiky (1821) viděly nejvyšší prioritu rozvoje země a její budoucnost ve vzdělávání a díky tomuto faktu (Tacey 2002) a dále díky nízkému počtu obyvatel a zploštělé vertikální ose společnosti (více neformální společnost, ne tak zatížená rituály a symboly moci jako Evropa) se zde podstatně rychleji a snáze vzájemně obohacují a prostupují občanský, vysokoškolský, výzkumný a mocensko-zastupitelský sektor. Tyto okolnosti vytvářely a vytvářejí živné prostředí i pro pronikání myšlenek z ženského a feministického hnutí do politického rozhodování. Laura Guzmán, ředitelka Centro de Investigación en Estudios de la Mujer (CIEM)³, vidí přímou spojitost mezi zrušením armády a následujícím příznivým rozvojem rovnoprávních politik (Guzmán, González 1995).

Vliv vzdělaných žen a vliv ženského či přímo feministického hnutí se tedy nikdy neocitl na okraji, častěji působil jako nedílná součást hlavních proudů formativního (reformního, modernizačního) myšlení ve společnosti. Organizované ženy mnohdy hýbaly dějinami Kostariky: v roce 1917 např. studentky první střední školy pro dívky – Collegio de Señoritas – s profesorským sborem a ředitelkou Esther de Mezzerville, přední feministkou, vyvolaly svým příkladným postojem celonárodní odpor proti diktátorskému režimu bratří Tinoců a i díky nim byl režim svržen. V roce 1923 Esther de Mezzerville a první kostarická právnička Angela Acuña společně založily feministickou organizaci Liga Femi-

nista, na jejíž slavnostní zahajovací večer se dostavil rovněž prezident republiky Acosta s chotí Elenitou Gallegos (Chaves, Palmer 2004). Organizace usilovala od počátku o volební právo pro ženy, v roce 1923 zaslaly studentky Collegia de Señoritas a Liga Feminista sněmovně petici za zavedení takového práva pro ženy, i vzhledem k jejich významné angažovanosti pro demokracii a jejich prospěšné práci jako učitelek národa. V roce 1943 úspěšně protestovaly ženské aktivistky proti zvažované možnosti konsekutivního zvolení prezidenta, mezi organizátorkami byla také Ana Rosa Chacón, jedna ze tří historicky prvních poslankyň. Dále v srpnu roku 1947 na 7 000 žen v čele s Emmou Gamboa a skupinkou bývalých prvních dam republiky pokojně demonstrovalo za řádné volby bez machinací a brutální zásah proti nim byl v podstatě i jedním z impulsů k občanské válce, přičemž soustavná angažovanost žen za lepší demokracii byla pádným důvodem k pozdějšímu přijetí volebního zákona. Toho se kostarické ženy dočkaly v roce 1949⁴. Zákon prosadila prozatímní vláda José Figuerese, téhož muže, který po skončení krátké občanské války rozpustil armádu.

Pro kostarické ženské hnutí je velmi typické, že zde nikdy nepanovalo striktní vymezení akademické, občanské (nebo nově neziskové) a politické sféry. Univerzitní osobnosti a intelektuálky se aktivně zapojovaly do ženského hnutí a stejně tak přirozeně usilovaly a usilují o politické (mocenské) posty. Nevnímaly to jako prohřešek proti svému poslání (požadavek nezávislosti a určitého vědeckého odstupu), nýbrž jako samozřejmost, obohacení a prohloubení své životní a odborné zkušenosti nebo i občanskou povinnost. Tak například přední sufražetka Emma Gamboa se stala v 50. letech první ministryní školství a posléze děkankou Pedagogické fakulty Kostarické univerzity. Zakladatelka prvního feministického časopisu Ventana, Angela Acuña, se stala v 50. letech první ženskou zástupkyní v Organizaci amerických států. V podstatě už od samého počátku přímého politického působení žen (myšleno v parlamentu a na ministerských a úřednických postech) tedy pracovaly feministky a/nebo zanícené a zkušené obhájkyně ženských práv. Relativně záhy, už v roce 1975 si prosadily poslankyně a ženské skupiny vznik prvního zvláštního vládního oddělení pro ženskou otázku – Oficina de la Mujer.

Tvrzení, že existuje přímá souvislost s chápáním vzdělávání jako prvořadého národního zájmu a rozvojem rovnoprávní situace v kostarické společnosti, není ani v nejmenším nadnesené (pokud se někdo nespokojí s dosud řečeným), vezmeme-li v úvahu, že snahy maximálně otevřít, zpřístupnit a propagovat školství a vzdělávání u širokých vrstev obyvatelstva vedly na konci 70. let k založení nezávislého univerzitního televizního programu Canal 15. Ženské hnutí tak získalo silného spojence a účinný mediální nástroj s celostátním dosahem, jenž je dostupný téměř 80 % popula-

ce. Canal 15 poskytuje ženským organizacím a osobnostem pravidelný týdenní vysílací prostor a programy, jako například hodinový pořad *Palabra de mujer* (v překladu volně *Ženský hlas*).⁵ Kromě toho vysílá z hlavního města San Jose univerzitní *Radio U* a vychází univerzitní čtrnáctideník *Semanario*. Obě média rovněž přináší a publikují z genderového hlediska poměrně velmi vyvážené zpravodajství a publicistické komentáře.

V roce 1977 byla kromě toho založena Státní dálková univerzita (*Universidad Estatal a Distancia – UNED*)⁶, využívající moderní vzdělávací postupy a informační a telekomunikační technologie. Posláním této univerzity je zpřístupnit vyšší vzdělání hlavně těm skupinám obyvatelstva, které mají ztížené startovní podmínky nebo žijí v odlehlých koutech země. Ukázalo se, že zdaleka nejvíce pomohla a pomáhá tato forma vysokoškolského studia ženám na mateřské dovolené, ženám v domácnosti, nezaměstnaným ženám, studentky tvoří přes 60 % absolventek.

Neexistence armády nutí zákonitě Kostariku promýšlet jiné mechanismy obrany či jiné přístupy k obraně, věnuje proto větší pozornost mezinárodnímu právu a práci v rámci OSN i v jiných mezinárodních organizacích. Mírová angažovanost a ojedinělá historie Kostariky nakonec rozhodly v její prospěch, když se rozhodovalo o založení Mírové univerzity OSN⁷, která byla v roce 1980 umístěna v kostarickém městě Ciudad Colón. *University for Peace* je dalším výrazným pilířem genderové demokratizace i zdrojem podnětů k prosazování rovných příležitostí. Jednak je jedním ze studijních oborů přímo gender a mírotvorba (*Gender and Peacebuilding*), ale zároveň přítomnost této významné světové instituce přirozeně vystavuje Kostariku, její sebe prezentaci a demokratický image, který si buduje (i na poli rovných příležitostí), neustále mezinárodní kontrole, kritice a reflexím. V oblasti obrany a mírotvorby stojí za zmínku podnětná studie *Género y seguridad democrática* (Gomáriz, García 2003), zpracovávající metodologický rámec nové koncepce občanské, respektive demokratické obrany na rozdíl od tradiční národní obrany.

Díky symbiotické koncepci formálního a neformálního vzdělávání – univerzitní půda je v mnohem větší míře než u nás přístupná a přátelská vůči *nestudentské* veřejnosti (každá státní univerzita musí pořádat určité penzum veřejných přednáškových cyklů zdarma) – působí v Kostarice akademický, výzkumný a neziskový sektor tradičně v úzkém sepětí. Příkladem mohou být dvě univerzitní výzkumná genderová pracoviště založená na přelomu 80. a 90. let, sloužící ovšem zároveň jako volně přístupné veřejné knihovny a centra: Programa de Investigación en Educación y Género (PIED)⁸ a Centro de Investigación en Estudios de la Mujer (CIEM).⁹ Financování získávají převážně od zakládající univerzity na zhruba pěti či šestileté cykly. Za svého druhu pracoviště aplikovaného genderového výzkumu lze považovat jednu ze čtyř univerzitních mateřských škol: Centro Infantil Laboratorio (pro děti zaměstnanců univerzit, studentů, studentek a obyvatel přidružených čtvrtí). Pochopitelně existují na všech státních univerzitách magis-

terské obory genderových studií.¹⁰ Symbióza těchto institucí a programů zajišťuje, že přenos nových informací probíhá plynule a s minimálním zpožděním.

Tyto příznivé podmínky začaly nést své první sladké ovoce v podobě systematických a dlouhodobých opatření v rovině politické: v roce 1986 bylo založeno Národní centrum pro ženu a rodinu (*Centro Nacional para el Desarrollo de la Mujer y la Familia*), které vyvíjí podpůrné programy pro ženy, včetně miniúvěrových programů pro začínající podnikatelky apod., osvětové programy pro ženy či veřejnost obecně a provozuje celostátní čtyřřadvacetihodinovou linku pomoci pro ženy. Centrum se v roce 1998 přeměnilo na Národní institut pro ženy (INAMU)¹¹ s faktickými pravomocemi jako ministerstvo. Institut má rozpočet na letošní rok 2 078 milionů colonů (tzn. přibližně 104 milionů Kč). V současnosti pracuje na 50 obecních úřadech po celé Kostarice oddělení pro ženské otázky či komise pro ženské otázky, organizačně i finančně provázané na daný institut.

Někdejší protagonistky a protagonisté (převážně studentského) hnutí za dostupné bydlení (ze 70. let) v poslanecké sněmovně (již v různých politických stranách) společně prosadili velmi důležitý zákon o rovnoprávnosti žen (1990). Stojí za zmínku, že osobně šla tento návrh zákona do sněmovny obhajovat a vahou své osobnosti podpořit aktivistka a nově první dáma Margarita Penón Góngora (jejím partnerem a prezidentem byl Óscar Arias Sánchez, nositel Nobelovy ceny za mír v roce 1987). Zákon byl poslanci a poslankyněmi (v té době jich bylo jen 7 z celkové 56) schválen v symbolický den 8. března (Quesada 2002). Margarita Penón byla posléze v roce 1994 vůbec první ženou, která se ucházela o prezidentský úřad, ovšem ve vnitrostranických volbách nezískala potřebnou podporu. V roce 2001 z Liberación Nacional odešla a pomohla založit novou stranu – Partido Acción Ciudadana (Strana občanské akce, PAC).

Zákon o rovnosti pro ženy (*Ley de promoción de la igualdad social de la mujer*) uceleně pojednává o šesti oblastech života, kde ženy narážejí na nerovné zacházení: společenské postavení, přístup k veřejným řídicím funkcím, ekonomická práva (majetkové vztahy), přístup ke vzdělání a obsah vzdělávání (zákaz sexistického a diskriminačního obsahu učebnic a učebních materiálů obecně), ochrana před násilím a domácím násilím. Zákon ustavil rovněž úřad ombudsmanky pro obhajobu rovnosti žen v rámci již existujícího úřadu ombudsmana. Dále obsahuje dočasná ustanovení týkající se fungování politických stran, které musely do šesti měsíců od přijetí zákona upravit své stanovy tak, aby byla zajištěna a podporována vyšší účast žen od nejnižší stranické úrovně po nejvyšší.

V praxi se ukázalo, že duch tohoto zákona je třeba přenést i do Volebního zákoníku – jeho změna (1996) stanovila stranám závaznou 40 % kvótu pro ženy na všechny stranické orgány. Tato kvóta platí i pro sestavování kandidátek do voleb. Zpočátku strany nasazovaly ženy na nevolitelná místa, ovšem na stížnost ministryně pro ženské otázky a současně prezidentky Národního institutu pro ženy Glorie Valerín v roce 1999 vůči takovému výkladu zákona re-

agoval vstřícně Nejvyšší volební soud (Escoto Fernández 2004)¹² svým rozhodnutím, že obecnou formulací „40 % na kandidátkách“ se pochopitelně myslí „40 % na volitelných místech“.

U této instituce (Tribunal Supremo de Elecciones, TSE) je zajímavé se pozastavit, neboť sehrává v oblasti praktického prosazování rovných příležitostí i jinou významnou roli: před parlamentními a prezidentskými volbami TSE shromažďuje (jakousi dotazníkovou formou) od všech politických subjektů jejich volební programy, které přehledně vyvěšuje na svých webových stránkách, a voliči a voličky tak mohou získat velmi jednoduchý a rychlý přehled a udělat si užitečné srovnání mezi stranami. Mezi asi 20 sledovaných oblastí patří již zcela samozřejmě genderová rovnost.

Zákon o rovnosti a Volební zákoník měly přímý a hmatatelný vliv na vyšší zastoupení žen v politice. Očekává se však, že do budoucna již nebude početní zastoupení žen ve veřejných funkcích růst tak dynamicky, spíše se nabízí možnost zkvalitňovat kostarickou demokracii a obsah veřejného a politického diskursu.

Z univerzitního a neziskového prostředí vzešel počátkem 90. let podnět k ambicióznímu synergickému a demokratiizačnímu projektu *Informe Estado de la Nación*.¹³ Jde o obsáhlou ročenku statistik, analýz a komentářů o stavu, vývoji a budoucnosti země, která vzniká součinností a propojením asi 500 subjektů. Zpráva má v podtitulu výstižný apel „Abychom poznali Kostariku, jakou máme, a promysleli, jakou si ji přejeme mít“. V roce 2004 vyšla již 11. zpráva v pořadí, jedna samostatná a obsáhlá kapitola je v ní vyhrazena rovným příležitostem, ale celá zpráva obecně je sestavována s ohledem na specifické potřeby obou pohlaví. Tento projekt se neomezuje jen na publikování zprávy, ale následuje ji celoroční série diskusí v různých koutech země, nasbíraných dat se hojně využívá právě v univerzitních médiích, neziskovým organizacím poskytuje tento materiál všeobecně respektovaný zdroj dat (s genderovým akcentem) pro účely komunitní práce, ale také podklady pro občansko-politický dialog a lobbování.

Dalším možným motorem změn ve společnosti se může stát právě nový a úspěšný politický subjekt *Partido Acción Ciudadana* (PAC), který v posledních volbách (2002) narušil desetiletí trvající systém dvou velkých stran a letošním volebním ziskem dokonce odsunul (!) letitého mastodonta PUSC (křesťanští demokraté) až na třetí místo. Tato strana si od počátku dobrovolně nastavila kvótu pro ženy ještě vyšší – paritní. Její členky jsou autorkami nových inspirativních návrhů, jako např. návrh zákona č. 14886¹⁴, který má zajistit ženám určité procento ze stranického rozpočtu na jejich volební kampaně. Přednesly dále vizi Třetí republiky, která je jedním z mnoha kroků k co nejpřímější demokracii, v jejímž rámci měla být založena Mimořádná smíšená komise (složená rovným dílem z poslanců a poslankyň, zástupců podnikatelského a odborářského sektoru a sektoru občanské společnosti), která by měla za úkol přeformulovat Sociální dohodu (Pacto social) a najít celospolečenský konsensus pro řešení palčivých problémů. Členky PAC byly rovněž strýčkyněmi Poradní rady občanské společnosti kostarického parlamentu. Význam této strany a čerstvý vítr, který přináší do politiky, podtrhují i statistiky o zastoupení žen v řídicích funkcích sněmovny: jen třikrát stály ženy v čele stranických klubů, přitom dvě ženy jsou právě z PACu (za období uplynulých dvou let)¹⁵.

Je jen typické pro kostarickou demokracii a tamější občanskou společnost, že i přes všechn relativně příznivý vývoj vznikla v roce 2005 politická strana *Nueva Liga Feminista*¹⁶, jež navazuje na odkaz kostarických feministek z počátku 20. století. Asi právě proto, aby ukázala na přetrvávající strukturální problémy kostarické společnosti, s nimiž se ona dosud neumí vypořádat (např. rozdíl chudobě čelících samoživitelek oproti samoživitelům je 6,7 %, přetrvává vysoký počet mladých rodiček pod 20 let, dokonce i pod 15 let), a apelovala nově na proměnu obsahu a formy politiky samotné. Z hlediska kvantitativního zastoupení žen a mužů na kandidátních listinách se ale Kostarika již pohybuje kolem parity (viz tabulku 1).

Pro srovnání vyspělosti kostarické společnosti a organi-

Tabulka 1: Složení kandidátních listin podle pohlaví. Volby 5. února 2006.

Kandidatury na funkci	Celkem	Muži		Ženy	
		v absolutních číslech	%	v absolutních číslech	%
Celkem	11 996	5 868	48,9	6 128	51,1
Prezident/ka	14	14	100,0	–	–
První viceprezident/ka	13	4	30,8	9	69,2
Druhý/á viceprezident/ka	13	7	53,8	6	46,2
Ministři/ministryně					
Poslanci/kyně	1 167	573	49,1	594	50,9
na 1.místě kandidátní listiny	–	–	79,0	–	21,0
na 2.místě kandidátní listiny	–	–	51,4	–	48,6
na 3.místě kandidátní listiny	–	–	53,3	–	46,7
Radní	10 789	5270	48,8	5519	51,2

Zdroj: Nejvyšší volební soud (TSE); www.tse.go.cr.

zovanosti ženského hnutí s naším prostředím snad poslouží jeden drobný ukazatel: aby se vznikající otevřeně feministická strana mohla účastnit voleb v lednu 2006, musela na svou podporu nasbírat během 2 měsíců 3 % voličských hlasů v regionu¹⁷, tzn. asi 12 000 hlasů. Nasbírala jich téměř 16 000! Česká strana Rovnost šancí sbírala svých 1 000 petičních podpisů po dobu zhruba dvojnásobnou.

Vysvětlení, jak je to možné, lze najít v mimořádně rozvinuté síti neziskových organizací a vysokém sociálním kapitálu. Kostarické ženské a feministické hlasy jsou velmi rozmanité a nacházejí si různá pole působnosti, od malých spolků (např. komunitních bank), přes organizace, nadace, zájmová a odborná sdružení (Asociace kostarických soudkyň, Asociace učitelek, Sdružení kostarických spisovatelek a básnířek aj.), pestrá síť alternativních médií (např. měsíčník-menstruačník Huella/Stopa s celostátní distribucí, který vychází už šestým rokem, zavedené latinskoamerické online Radio Internacional Feminista¹⁸ se sídlem v San Jose nebo – rovněž mezinárodní – zpravodajský portál CIMAC, Comunicación e Información de la Mujer¹⁹ aj.), po rozsáhlý web specializující se na problematiku genderového rozpočtování²⁰ či webovou stránku právniček-feministek.

Přitom je podivuhodné, jakou mnohé skupiny vykazují dlouhověkost, vždyť například přední ženské centrum *Centro feminista de informacion y acción* (CEFEMINA)²¹ existuje již od roku 1981. Nebo velmi populární ženská kapela *Claroscuro*, úryvek z její písně je uveden na začátku článku a její texty jsou silně politické a feministické, vznikla v roce 1993, v průběhu své existence vydala několik cédéček a svou hudební kariéru završila teprve v loňském roce dvěma vyprodanými vystoupeními v sanjosefinském Národním divadle(!).

To všechno dává tušit relativně vysokou úroveň kolektivní internalizace idejí ženského hnutí, ostatně slova anonymního zahraničního pozorovatele ze zcela opačného

tábora potvrzují totéž, jen s jiným hodnotícím znaménkem: „*feminist onslaught in Costa Rica is heavy*“²². Ve které jiné zemi odměňují státním vyznamenáním ženy výslovně i za tento jejich příspěvek národu, aniž by právě tuto (feministickou) stránku osobnosti neobcházely hlubokým mlčením? Kostarika udělila *benemeritazgo* i osobnostem, jako je Angela Acuña Brown, Carmen Lyra (spisovatelka, pedagožka), Emma Gamboa aj.

Berte prosím tento článek jen jako velmi letmý úvod do zajímavých kostarických realit a návnadu pro zvědavé. Nemohu neuvést poznámku na závěr, že bylo nesrovnatelně snazší napsat hutný a informativní text o *cizí zemi*, než psát kapitolu o české politické scéně pro letošní Stínovou zprávu. Dostupnost, přehlednost a detailnost sbíraných a publikovaných informací (ve veřejných databázích) je prostě vynikající. Kostarika nabízí mnohem více námětů k přemýšlení. Svým vývojem boří mýtus, že rozvoj občanské společnosti je (lineární) nadstavba a je odkázána na rozvoj především hospodářství. Zajímavá a velmi záslužná by byla rozhodně například samostatná a detailní srovnávací studie politického a volebního systému Kostariky a ČR, skladby našich rozpočtů, komparativní studie indikátorů sociální mobility v Kostarice a u nás či dále vzdělávacích systémů apod. (základní srovnání viz tabulku 2).

APENDIX

Přehled nejdůležitějších zákonů²³

březen 1990 – Zákon o prosazování sociální rovnosti žen
listopad 1996 – Novela Volebního zákoníku o politické participaci žen
březen 1998 – Zákon o vzniku Národního institutu pro ženy
duben 2001 – Zákon o odpovědném otcovství (č. 8101)

Tabulka 2: Srovnávací tabulka vybraných ukazatelů.

	Kostarika	ČR
Délka života (2004)	78,7	75,9
– muži	76,5	72,5
– ženy	81	79,4
Procento vysokoškolsky vzdělaných (2004)	11 %	9,9 %
Podíl žen na oborech oproti mužům		
– přírodní vědy a nauky	51,5 %	39,1 %
– technické vědy a nauky	31,2 %	22,3 %
První žena/y v parlamentu	1953	1912/1918
Počet ministryň	5 (z 18)*	2 (z 15)
Podíl poslankyň	38,6 %	15 %
Podíl zastupitelek	47,1 % (2002)	22,7 % (2002–2006)
Řídící funkce ve státní správě (k celkovému počtu řídících pracovníků)	42,6 %	zhruba třetina
Rozdíl mezd žen a mužů***	23,6 %	19 %
Zrovnoprávnění žen – pořadí států**	18.	24.
HDP per capita (2005)	11 100 USD	19,500 USD
Chudoba	18 %	NA

* Ženy vedou ministerstvo veřejných prací a dopravy, ministerstvo pro vědu a technologii, ministerstvo spravedlnosti, min. kultury, min. zdravotnictví.

** Pořadí států podle studie Světového ekonomického fóra (WEF) Measuring Gender Gap: www.weforum.org/en/initiatives/gcp/Gender%20Gap/index.htm.

*** Eurostat, SSRN.

Zdroj: ČSÚ, *Informe Estado de la Nacion*, Eurostat, *Social Science Research Network*.

Vývoj statistik v čase²⁴

Počet žen v parlamentu 1994 (9 z 57), 1998 (9), 2002 (20, tj. asi 35 %), 2006 (22)

Počet kandidujících žen (na všech úrovních): 1994 (23,4 %), 1998 (47,2 %), 2002 (50,6 %), 2006 (51,1%)

Procentuální zastoupení žen na 1. –3. místě na kandidátní listině: 1994 (5,3 %), 1998 (12,6 %), 2002 (14,9%), 2006 (38,7%)

Počet žen ve funkci předsedkyně sněmovny (1953–2006): 2
Procentuální zastoupení v obcích: 1990 (12,4 %), 1998 (34,4 %), 2002 (47,1 %)

Procentuální zastoupení žen v řídicích funkcích ve státní službě: 1997 (35,7 %), 2004 (42,6 %)

Literatura

Kolektiv autorů. 2004. *Undécimo Informe Estado de la Nación en desarrollo humano sostenible*. San Jose: CONARE, Consejo nacional de rectores de Costa Rica.

Kolektiv autorů. 200. *Séptimo Informe Estado de la Nación en desarrollo humano sostenible*. San Jose: CONARE, Consejo nacional de rectores de Costa Rica.

Chaves, G. R., Palmer, S. 2004. „Democrats and Feminists.“ Pp 155–159 in Molina, I., Palmer, S. *The Costa Rica Reader – History, Culture, Politics*. Durham a Londýn: Duke University Press.

Escoto Fernández, C. 2004. „Participación real y efectiva en la administración de la justicia.“ Pp. 39–70 in *Revista Parlamentaria: 50 aniversario de la llegada de las primeras diputadas a la asamblea legislativa*. San Jose: Asamblea.

Gomáriz, E., García, E. I. 2003. *Género y seguridad democrática*. San Jose: GESO (Fundación Género y Sociedad).

Guzmán, L., González, M. 1995. „Estudios de la mujer en Costa Rica: de la democracia electoral a la democracia real.“ Dostupné na: http://genero.bvsalud.org/dol/docsonline/6/1/216-ESTUDIOS_DE_LA_MUJER_EN_COSTA_RICA.doc.

Ley de promocion de la igualdad social de la mujer (zákon č. 7142). San Jose: Fundacion Arias Para la paz y el progreso humano. Dostupné na: <http://www.asamblea.go.cr/ley/leyes/7000/7142.doc>.

Quesada, D. 2004. „Mujer costarricense y política.“ Pp. 163–175 in *Revista Parlamentaria: 50 aniversario de la llegada de las primeras diputadas a la asamblea legislativa*. San Jose: Asamblea.

Poznámky

1 Ve volném překladu: Chopme se palety, začněme míchat neutrální a spravedlivé odstíny a zabarvovat tento svět ženami (překlad autorka).

2 Pro zajímavost: Kostarika má dnes zhruba stejné procento vysokoškoláků jako Česká republika, přitom ještě koncem 40. let měla negramotnost kolem 20 %.

3 Výzkumné centrum ženských studií.

4 První příležitost volit měly Kostaričanky ovšem až ve volbách v roce 1953.

5 V době, kdy jsem na Kostarice pobývala, běžel po celý prosinec několikrát denně osvětový spot proti domácímu násilí a násilí na ženách. Aktuálně zařadil Canal 15 i večerní předvolební debatu kandidátek na viceprezidentky.

6 Více informací naleznete na www.uned.ac.cr.

7 Viz www.upeace.org.

8 Výzkumný program pro vzdělávání a gender; PIED aktuálně pracuje na osmi výzkumných genderových programech; <http://inie.ucr.ac.cr/programas/pieg/>.

9 Založen v roce 1987; <http://www.vinv.ucr.ac.cr/centros/ciem.htm>.

10 Pro zajímavost na Státní dálkové univerzitě se pak vyučuje magisterský obor Studií společenského a domácího násilí.

11 Viz www.inamu.go.cr.

12 Viz také www.tse.go.cr.

13 Zpráva Stav národa.

14 Plné znění návrhu: <http://www.asamblea.go.cr/proyecto/14800/14886.doc>.

15 Zvláštností kostarického politického systému je, že předsednictví sněmovny je funkce jen na jeden rok, totéž platí i o funkcích předsedů a předsedkyň poslaneckých klubů a jednotlivých výborů.

16 Viz <http://www.nuevaligafeminista.org>.

17 Samotný vznik strany se oznamuje jen Nejvyššímu volebnímu soudu a straně stačí 50 zakladatelek/ů. Do voleb však už může jít jen strana, která je schopna získat určitou faktickou podporu voličů. Kromě toho kostarické právo umožňuje vznik politických stran na třech úrovních, přičemž regionální i národní se mohou účastnit národních voleb do sněmovny a voleb prezidentských.

18 <http://www.radiofeminista.net/>. Pochopitelně společný kontinentální jazyk dává ženskému hnutí obrovskou výhodu a umožňuje mu koncentrovat síly v rozsahu v Evropě nevídaném.

19 Viz www.cimacnoticias.com (rok vzniku 1988).

20 Viz www.presupuestoygenero.net.

21 Feministické informační a akční středisko, viz www.cefemina.org.

22 Autorčin volný překlad citace z internetu: „Feministický útok v Kostarice je masivní.“

23 Informe Estado de la Nación 11 (2004), online: www.estadonacion.or.cr.

24 Informe Estado de la Nación 7 (2001)

Miluš Kotišová pracuje jako překladatelka a publicistka se zaměřením na oblast vzdělávání ve formálním, ale především neformálním kontextu. Ve své práci prosazuje koope- rační, víceinteligentní, samořídící a feministickou pedago- giku.